

Naiset, rauha ja kehitys – 2000-luvun kysymyksiä¹

Pirkko-Liisa Rauhala

Sosiaalisia tendenssejä

2000-luvun alussa on käynnissä maapallon laajuisia, kaikissa maissa ja alueilla vaikuttavia ja muodostuvia sosiaalisia tendenssejä, jotka yhdenmukaistavat maapallon yhteiskuntia. Erittäin laaja *siirtolaisuus*, joka pääosiltaan on siirtolaisuutta valtioiden ja alueiden sisällä, koskettaa maapallon joka kolkkaa: ihmiset lähtevät maaseudulta asutuskeskuksiin ja kaupunkeihin, pendelöivät työn ja asuinpaikan mukaan maiden välillä kausityöläisinä ja siirtotyöläisinä, siirtyvät maista ja mantereilta toisille uusien elämänmahdollisuuksien etsiäkseen. YK:n kokoamien tietojen mukaan kansainvälisiä siirtolaisia on tällä hetkellä noin 200 miljoonaa, ja väestömäärältään siirtolaiset ovat verkostomuotoinen, maailman viidenneksi suurin valtio. Vapaa liikkuminen on länsimaisen kansalaisen perusoikeus, mutta tätä oikeutta on huomattavan vaikea suoda köyhistä maista rikkaisiin pyrkiville.

Ikääntyminen on toinen hallitseva sosiaalinen ilmiö, joka koskettaa kaikkia yhteiskuntia. Tällä hetkellä ikääntyminen on kiivastahtisinta köyhissä maissa, joissa muutokseen ei ole varauduttu eläkejärjestelyin eikä vanhuspalveluin. Naisten elinikä on rikkaissa teollistuneissa maissa miehiä korkeampi, ja ikääntyminen on selkeästi (myös) naiskysymys. Vanhat naiset ovat kaikkialla taloudellisesti ja sosiaalisesti miehiä heikommassa ja haavoittuvammassa asemassa. Ikärakenteen muutos on teollistuneissa maissa tapahtunut vähitellen, missä valossa muutoksen kauhistelu vaikuttaa ideologiselta. Ihmiskunta on koko kirjoitetun historiansa ajan unelmoinut pitkästä iästä. Nyt kun se on yhä useampien, rikkaissa maissa lähes kaikkien ihmisten elämän odotushorisontissa, sitä onkin alettu tulkita uhkana.

¹ Kirjoitus on muokattu lyhennelmä esitelmästä, jonka pidin **Naiset Rauhan Puolesta – 30 vuotta** juhlasymposiumissa Rauhanasemalla 24.10.2009. Valitettavasti en pystynyt kirjoittamaan tähän tekstiin puheenvuorostani virinnyttä vivahteikasta ja vilkasta keskustelua, jossa jokaiseen esiin ottamaani seikkaan tuotiin konkreettisia esimerkkejä, kokemuksia ja lisänäkökulmia. Kiitän innostunutta ja sydämellistä yleisöä.

Kolmas suuri kaikissa yhteiskunnissa menossa oleva tendenssi on *alueellistuminen*. Maapallo on jaettu suurin poliittisiin ja/tai kilpaileviin talousalueisiin, jollaisen esimerkiksi Euroopan Unioni muodostaa. Alueellistuminen on samalla myös paikallista siten, että kansallisvaltioiden sisälle muodostuu ”menestyviä” ja ”menettäviä” alueita sen mukaan, mihin tuotanto, työmarkkinat ja talous asettuvat tai asetetaan. Suomessa tämä näkyy niin sanottuna kasvukeskus-kehityksenä. Useimmissa Euroopan maissa voidaan havaita menestyvät ja vetovoimaiset alueet ja niiden vastapoolina ovat inhimillisiä, sosiaalisia ja taloudellisia voimavarojaan menettävät alueet. Näiden alueiden muodostuminen saattaa kulkea maantieteellisesti akseleilla itä-länsi, pohjoinen-etelä. Alueiden sosiaaliset erot voivat olla hyvin korostuneita.

Luonnonvarakysymykset, ilmastoja ja ekologiaa sekä ympäristön kestävyys koskevat kysymykset, ovat tulleet väistämättömästi päiväjärjestykseen ihmiskunnan suurena kysymyksenä, aikakautemme merkittävimpänä sosiaalisena kysymyksenä, johon tulevien sukupolvien elämän mahdollisuudet sitoutuvat. *Sukupolvikysymys* on oleellinen osa luonnonvarakysymystä: miten näkyvissä olevien luonnonvarojen rajallisuus otetaan huomioon kulttuuria seuraaville sukupolville siirrettäessä. Luonnonvarojen ylikuluttava kasvuideologia ja oikeudenmukainen jakopolitiikka ovat ristiriidassa keskenään myös sukupolvien suhteessa. Hyvä ja ravitseva ruoka sekä puhdas vesi ovat edelleen etuoikeuksia, eivät kaikkien ulottuvilla olevia jokapäiväiselle elämälle välttämättömiä perushyödykkeitä kuten niiden tulisi olla. Kansainvälisen yhteisön pitäisi nostaa puhtaan veden saanti suorasanaisesti ihmisoikeuskysymykseksi.

Psykososiaaliset kysymykset, henkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin tila, ovat nekin aikakautemme näkyvää problematiikkaa. Jorma Sipilä kirjoitti 1980-luvun alkupuolella, että rikkaiden maiden nykyihmiset elävät henkisesti kädestä suuhun samaan tapaan kuin köyhät ihmiset ennen ja nykyisin elävät aineellisesti. Sipilän teesi on valitettavasti vahvistunut: henkinen köyhyys ja näköalattomuus, tajuntateollisuus ja väkivaltakulttuuri eivät kieli ihmiskunnan sivistyksellisen tason noususta, vaan aivan päinvastaisesta. Ahdistuneisuus, masentuneisuus, yksinäisyys eivät ole aineellisen elintason myötä poistuneet. Arkinen hoiva ja huolenpito ovat matalassa

asemassa yhteiskunnallisessa työjaossa eivätkä ne ole arvoja, joita ensisijaisesti tavoiteltaisiin.

Politiikat ja valta

Sosiologiassa valtaa on käsitteellistetty vallan subjektien ja objektien suhteena: kenellä on valtaa kehen, millaista valta on ja mitä valta koskee. On hieman helppo ratkaisu rajoittua puhumaan rahanvallasta ja taloudellisesta vallasta, koska silloin voi jäädä näkemättä se monimutkainen kudoks, jossa erilaiset vallanmuodot risteilevät, punoutuvat toisiinsa ja ruokkivat toisiaan. Kyseisestä monimutkaisuutta analysoimalla löytyvät myös vastavallan mahdollisuudet ja toisin toimimisen huokokset, joissa on tilaa toiselle tiedolle, toisille äänille.

Diskursiivinen valta tai diskurssivalta on nopean sähköisen tiedonvälityksen maailmassa erittäin keskeinen vallan muoto: kuka/ketkä puhuvat, mistä puhutaan ja kuka puhuttavien kysymysten tärkeyden ja merkittävyyden määrittelee, miten laajasti asioita pidetään esillä – informaation ja disinformaation välille ei ole helppo tehdä eroa mitä erilaisimpien lukuisten diskurssien ristiaallokossa. Hieman kärjistäen voisi sanoa, että kylmän sodan jälkeen propagandan tuotanto ja levittäminen on laitettu uusjakoon. Entiset vastakkainasettelut ovat väistyneet, mutta niiden tilalle on tullut uusia diskursiivisia taisteluita, joissa tavoitellaan vaikutusvaltaa ja näkyvyyttä. Määrittelyvalta on säilyttänyt merkittävyytensä eli valtaa on sillä, joka voi nimetä ja arvottaa ilmiöitä, ihmisiä ja ihmisryhmiä, heidän elämäntapojaan ja kulttuurejaan. Vapaa tiedonvälitys ja julkisen kritiikin mahdollisuus on kaiken demokratian perusedellytys, mutta on samalla kysyttävä, saavatko kaikki äänensä kuuluville.

Resurssivalta tarkoittaa globaalissa taloussystemissä valtaa ottaa ja käyttää luonnonvaroja, työvoimaa sekä teknistä ja sosiaalista infrastruktuuria. Instituutiovalta on hallinnan ja hallitsemisen valtaa, välineistöä, jolla pystytetään koneistoja ja ylläpidetään niitä. Kaikkia vallanmuotoja luomaan ja ylläpitämään tarvitaan tietovaltaa – ja sillä vallalla voidaan myös kyseenalaistaa valittuja ratkaisuja ja tehdä muutosta. Aila-Leena Matthies'ilta, joka toimi pitkän aikaa sosiaalityön professorina Saksassa, kuulin pari vuosikymmentä sitten mieleen painuneen ajatuksen hänen puhuessaan ydinvoiman vastaisesta kansanliikkeestä. Hän mainitsi, että paikallisten

ihmisten kokema pelko on relevanttia eli merkityksellistä yhteiskuntapoliittista tietoa, joka tulee ottaa huomioon päätöksiä tehtäessä. Pelko ei ole mikään rakentava voimavara, mutta Matthiesin mainitsemassa muodossa pelko merkittävänä sosiaalisena tietona, arkielämän kokemuksellisuudesta nousevana huolena omasta ympäristöstä on mielestäni pysyvästi hieno oivallus.

Vallat ja naiset

Maapallolla käydään ankaria taisteluita vallasta ja vaikuttamisesta, resursseista ja hallitsemisesta. Hegemonistisen vallan tavoittelu on tämän päivän todellisuutta, vaikka maapallo kenties onkin hiukan moninapaistunut kylmän sodan kauden jälkeen. Naiset ja lapset eivät ole vallan suurilla kehillä säätämässä hallitsevia diskursseja, päättämässä luonnonvarojen käytöstä tai istumassa kabineteissa, joissa tehdään jakopoliittisia päätöksiä. Vaikka naisten asema diskursiivisen vallan kentällä onkin 1900-luvun jälkipuoliskolla lisääntynyt ja yleinen gender-tietoisuus on kasvanut, naisten tehtävänä yhä edelleen on niukkuuden jakaminen arjen tasolla.

Arjen rakenteitaan esiintuomalla naiset ovat kuitenkin saaneet myös globaalia sanansijaa. Naisten rauhanliike on yksi näkyvä osoitus siitä, että naiset voivat ottaa ja käyttää diskurssivaltaa, saada aikaan keskustelua, tehdä näkyväksi omaa tietoaan ja kokemustaan sekä omia tavoitteitaan. Naiset ovat ottaneet yhteiskunnallista ja poliittista aloitetta, ja aloitteellisuudellaan naiset ovat osoittaneet kykynsä siirtyä uhrin asemasta aktiiviseksi toimijaksi – ja toisin toimijaksi. Naisten rauhanliikkeen iloisuus, myönteisyys ja värikkyyt ovat antaneet toivoa siitä, että myös pro-aktiivinen, myönteistä kehitystä myönteisin menetelmin tavoitteleva toiminta on mahdollista. Kylmän sodan lopettamisessa naisten rauhanliikkeellä on oma merkityksensä ja paikkansa, mikä ansaitsisi tulla tieteellisen politiikka-analyysin osoittamaksi.

Naisten rauhanliike on pitänyt esillä isien merkittävyyttä lasten hoivaajina ja perheen arkielämän vastuullisina toimijoina. Miehet ovatkin tulleet entistä tietoisemmiksi oikeuksistaan lastensa elämään kuuluvina isinä, ja he ovat alkaneet myös osoittaa aktiivista kiinnostusta lapsia ja heidän hyvinvointiaan kohtaan. Pohjoismaissa isien osallisuus lasten arkielämässä on kasvanut viime vuosikymmeninä. Yhä enemmän on äänessä myös miehiä, jotka tuovat esiin naisten ja tyttöjen merkitystä inhimillisen

kehityksen toimijoina, naisten ja tyttöjen koulutuksen tärkeyttä yhteisöjen kehityksessä, naisten ja tyttöjen oikeuksia omaehtoiseen kehitykseen ja voimavarojen käytöstä päättämiseen.

Naisten ja miesten yhteisenä haasteena näkisin väkivaltakulttuurin paljastamisen ja kyseenalaistamisen. Ihmisyys on suuria voittoja tuottavaa kauppatavaraa, jota myydään ja ostetaan väkivalloin ja väkivaltaisiin tarkoituksiin; lapsisotilaat, seksiorjat, elimiensä luovuttamiseen pakotetut, pornoteollisuuden työläiset ovat silmittömän riiston kohteina. On myös asioita, jotka on salonkikelpoistettu ja jotka sellaisina nauttivat diskursiivista koskemattomuutta: aggressiivista huippu-urheilua ei saa kyseenalaistaa, väkivallalla mässäilevää tai flirttailevaa dekkarikirjallisuutta täytyy pitää ”kaunokirjallisuutena”, kaikkialle tulvehtivaa väkivallalla kuorutettua viihdettä on tulkittava ”populaarikulttuuriksi”.

Ja vielä yksi asia: diktatuureja on maapallolla edelleen. Suurin diktatuuri on nostettu globaalin ihailun kohteeksi tuotannollisella tehokkuudellaan, toimivilla ja joustavilla markkinoillaan sekä valtavilla valuuttavarannoillaan. Ihmisoikeuksien puutteet, sananvapauden rajoitukset, maaseudun köyhien olosuhteet, huonot työolot, etniset sortamiset ym. repression muodot toisessa vaakakupissa eivät ihailua hillitse.

Toivoa ja haasteita

Maapallo on kestävämmän tuotantonsa ja ylikuluttamisensa vuoksi uudistamisen tarpeessa. Vaikka monet kehityskulut ovat synkkiä ja luovat epätoivoista mielialaa, näen kuitenkin toivon pilkahduksia. Sähköinen viestintä, uudet kommunikoinnin välineet ja muodot ovat lisänneet ihmisten keskinäistä vuorovaikutusta yli maiden ja mantereiden rajojen. Maailmat ovat avartuneet, ja siitä avartuneisuudesta voivat kehittyä myös ne mahdollisuudet, joilla rakennetaan yhteistä toimintaa maapallon pelastamiseksi. Ihmiset voivat tulla uudella tavalla tutuiksi keskenään.

Ihmisoikeusdiskurssi on kaikista ongelmistaan ja puutteistaan huolimatta tullut jäädäkseen. Demokratiaa ja ihmisoikeuksia voidaan puolustaa kansainvälisen yhteisön yhdessä luomilla periaatteilla ja säännöillä, vaikka onkin varauduttava hyvin pienten askelten edistymisiin ja pitkäjänteiseen toimimiseen. Vaikka suurten

luonnonkatastrofien uutisoimista voikin pitää länsimaisen ihmisen kyltymättömän elämishakuisuuden tyydyttämisenä, olisin silti taipuvainen antamaan hiukan tilaa myös sille tulkinnalle, että saadessamme tietoa jossain kaukana elävien ihmisten kärsimyksistä, voimme tunnistaa heissä itsemme kaltaisen haavoittuvan ihmisen ja osoittaa heille myötätuntoa.

Kehityspolitiikka on kaikissa maissa keskeneräistä, mutta kehitysyhteistyössä on kuitenkin karttunut uudenlaista tietotaitoa. Sillä on arvoa ja merkitystä rakennettaessa luonnonvarapolitiikkaan tarvittavaa ruohonjuuritason ja arkisen elämän tuntemuksen tietotaitoa – myös kun muutamme omaa elämäntapaamme ekologisesti kestävämpään suuntaan. Naisten arkisilla taidoilla, kyvyllä käyttää taidokkaasti niukkoja voimavaroja ja organisoida arkielämän sujumista on tulevaisuutta, niin arvelen.

Kulttuurin alalla näen hyvin paljon toiveikkuutta herättäviä asioita. Naiset ovat eri taiteiden aloilla luoneet omia merkitysmaailmojaan ja tehneet luovuudellaan tilaa maailman havaitsemiseen ja tulkitsemiseen uusista näkökulmista. Nuoret tutkijanaiset etsivät ja löytävät uusia esiäitejä. FT Kukku Melkas² on väitöskirjassaan Aino Kallaksen tuotannosta osoittanut, millaista, miten ennustavaakin teknologiakriittistä ekologista ajattelua Kallaksen 1900-luvun alkupuolella kirjoittama tuotanto sisältää. Hiljattain julkaisemassaan artikkelissa Kukku Melkas (2009, 121-122)³ tiivistää Aino Kallaksen merkitystä seuraavasti: ”*Aino Kallaksen puntaroima ihmisen ja luonnon välinen ongelmallinen valtasuhde, ihmisen aiheuttamat ekokatastrofit, kuten ’Pyhän Joen kostossa’, ja sodan aiheuttamat arvet paitsi luonnolle myös ihmisluonnolle ovat tänä päivänä mitä ajankohtaisinta luettavaa, valitettavasti. Niihin kaikkiin Aino Kallas paneutui aikana, jolloin vasta harvat aavistelivat mihin luonnon hyväksikäyttö, teknologian voittokulku ja talouden ylivalta johtavat.*”

(Kirjoittaja on YTT, dosentti ja yliopistonlehtori Helsingin yliopistossa.)

² Melkas, Kukku: *Historia, halu ja tiedon käärme Aino Kallaksen tuotannossa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2006.

³ Melkas, Kukku: *Lopunajoista uuteen paratiisiin ja takaisin: Aino Kallaksen luonnonrunoilijuudesta*. Teoksessa Maarit Leskelä-Kärki, Kukku Melkas ja Ritva Hapuli (toim.): *Aino Kallas. Tulkintoja elämästä ja tuotannosta*. Helsinki: BTJ Kustannus, 2009, 109-123.